

RECENZJE

RECENZJA MONOGRAFII AUTORSTWA DRA TOMASZA ROMANA SMUSA PT. „SPEŁNIANIE ŚWIADCZEŃ PIENIĘŻNYCH ZA POMOCĄ PIENIĄDZA ELEKTRONICZNEGO”

WYDAWNICTWO C.H. BECK, WARSZAWA 2010

Monografia dra Tomasza Romana Smusa, zatytułowana „Spełnianie świadczeń pieniężnych za pomocą pieniądza elektronicznego” poświęcona jest różnorodnym zagadnieniom związanym z dokonywaniem zapłaty pieniądzem elektronicznym. Autor rozpoczyna od omówienia zagadnień ogólnych z zakresu prawa zobowiązań dotyczących świadczenia, w tym w szczególności świadczenia pieniężnego oraz istoty pieniądza w ogóle. W rozdziale drugim przedstawia rozważania dotyczące istoty, natury prawnej i klasyfikacji pieniądza elektronicznego, m.in. abstrakcyjności jednostki pieniężnej, różnic pomiędzy zapłatą gotówką, a zapłatą pieniądzem bankowym, bezgotówkowym, definicji i rodzajów pieniądza elektronicznego (ang. hardware based e-money i software based e-money).

Kluczowy ze względu na brzmienie tytułu monografii jest jej rozdział trzeci, poświęcony spełnieniu świadczenia pieniądzem elektronicznym, w którym Autor opisuje ewolucję form płatności, w wyniku których następuje wykonanie zobowiązania, kwestie związane z umorzeniem długu poprzez zapłatę pieniądzem elektronicznym, konstrukcję prawną dokonania płatności z użyciem e-pieniądza (odwołując się z tym zakresie w szczególności do ustawy z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych¹, rolę poszczególnych uczestników transakcji z użyciem pieniądza elektronicznego (wydawcy, posiadacza, akceptanta) i sposoby zapłaty tym instrumentem płatniczym, wreszcie zadatek dawany w e-pieniądzu. W części szóstej omawianego rozdziału, zatytułowanej „Pieniądz elektroniczny a konstrukcja zapłaty”, Autor analizuje mechanizm prawny wykorzystywany w procesie zapłaty pieniądzem elektronicznym, przedstawiając ważniejsze poglądy doktryny na tę kwestię, nie zajmując jednak jednoznacznie własnego stanowiska. Rozdział trzeci kończy omówienie zasad obrotu pieniężnego: zasady nominalizmu, waloryzacji i walutowości.

Rozdział czwarty zatytułowany „Porządek prawny zdarzeń prawnych z udziałem pieniądza elektronicznego” zawiera zagadnienia o charakterze – co najmniej częściowo – publicznoprawnym, uregulowane w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe² oraz ustawie o elektronicznych instrumentach płatniczych, związane m.in. z wydawaniem pieniądza elektronicznego i jego przyjmowaniem jako środka płatniczego, wymianą e-pieniądza na pieniądz gotówkowy, stosunkami występującymi przy zapłacie pieniądzem elektronicznym pomiędzy posiadaczem, akceptantem a wydawcą oraz odpowiedzialnością cywilną tych podmiotów.

W kolejnym, piątym rozdziale swojej monografii Autor porusza zagadnienia dotyczące odpowiedzialności karnej związanej z niezgodnym z prawem używaniem elektronicznych pieniędzy, a także konsekwencji utraty jednostek pieniądza elektronicznego. W powołanym rozdziale Autor wypowiada się także na temat miejsca i momentu spełnienia świadczenia pieniężnego wskazując, iż miejscem spełnienia świadczenia pieniężnego będzie miejsce zamieszkania lub siedziba akceptanta. Jeśli zaś chodzi o moment spełnienia świadczenia pieniężnego pieniądzem elektronicznym, Autor wydaje się opowiadać za poglądem, iż będzie to moment zapisania elektronicznej informacji o wartości e-pieniądza na instrumencie odbiorczym akceptanta.

Przedostatni rozdział omawianej publikacji ma charakter prawnoporównawczy, bowiem Autor przedstawia w nim regulacje prawne pieniądza elektronicznego w wybranych państwach europejskich: Austrii, Niemczech, Belgii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Norwegii, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii i Włoszech.

W ostatnim, siódmym rozdziale Autor opisuje cechy, funkcje i techniczne aspekty używania pieniądza elektronicznego, w szczególności prezentuje idealny system elektronicznej gotówki – w pełni anonimowy i uniwersalny oraz faktyczną implementację e-pieniądza w istniejących systemach.

Całość poprzedzona jest Wstępem, w którym Autor m.in. uzasadnia wybór tematu swojej monografii przemianami technologicznymi i społecznymi, które wywierają ogromny wpływ na sposób regulowania zobowiązań pieniężnych oraz przedstawia pokrótce zawartość monografii. Zakończenie zaś stanowi podsumowanie wcześniejszych rozważań, zawiera ocenę aktualnego stanu prawodawstwa, dotyczącego pieniądza elektronicznego oraz wnioski *de lege ferenda*.

Nie ulega wątpliwości, iż poruszona przez Autora tematyka zasługuje na uczynienie z niej przedmiotu monografii prawniczej, gdyż problemy prawne związane z dokonywaniem płatności elektronicznymi instrumentami płatniczymi zyskują na znaczeniu praktycznym, zarówno w obrocie profesjonalnym jak i konsumenckim. Można mieć jednak pewne zastrzeżenia, co do trafności wyboru tytułu monografii i jego adekwatności do zawartości tej publikacji. W mojej ocenie zawiera ona materiał obejmujący zagadnienia dużo szersze, niż tylko kwestie związane z prawem zobowiązań, w szczególności – spełnieniem świadczenia pieniężnego. Już rozdział czwarty pt. „Porządek prawny zdarzeń prawnych z udziałem pieniądza elektronicznego” zawiera w przeważającej mierze rozważania dotyczące zagadnień o charakterze publicznoprawnym, związanych z rynkiem finansowym. Ponadto niemal cały rozdział piąty, zatytułowany „Odpowiedzialność prawna podczas używania pieniądza elektronicznego”, poświęcony jest regulacjom prawa

¹ Dz. U. Nr 169, poz.1385 z późn. zm.

² Tekst jednolity: Dz. U. 2002 r. Nr 72 poz. 665 z późn. zm.

publicznego, w szczególności ustawy z dnia 16 listopada 2000r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu³, a także niektórym przestępstwom przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi. W ramach obranego przez Autora tytułu nie do końca mieści się także kwestia zadatku. W doktrynie prawa cywilnego przyjmuje się bowiem, że zadatek oznacza sumę pieniężną lub rzecz, którą jedna strona przekazuje drugiej przy zawarciu umowy jako znak zawartego porozumienia. Zadatek może także pełnić funkcję zabezpieczenia spełnienia przyszłego świadczenia⁴ – zastawu lub kaucji⁵ (w szczególności na zabezpieczenie przewidzianej w umowie kary umownej), szczególnej sankcji na wypadek niewykonania umowy przez którąkolwiek ze stron lub wreszcie odstępnego (art. 396 k.c.)⁶. Za umieszczeniem rozważań o zadatku w monografii poświęconej spełnieniu świadczenia może przemawiać okoliczność, iż dopuszczalne jest, by strony umówiły się, iż zadatek wręczany przy zawarciu umowy będzie stanowił zaliczkę na poczet świadczenia⁷, tj. częściowe spełnienie świadczenia przez jedną ze stron przed nadejściem terminu jego wymagalności lub przed otrzymaniem świadczenia drugiej strony⁸.

Wiele miejsca Autor poświęca analizie zagadnień związanych z przechowywaniem wartości elektronicznych przez instytucje niebankowe, konkludując w Zakończeniu, iż brak odpowiednich regulacji w tym zakresie otwiera zbyt szerokie możliwości dla nowych, często „agresywnych” uczestników rynków finansowych, których działania mogą być szkodliwe dla stabilności systemów finansowych. Dokonuje także oceny standardów posługiwania się elektronicznym pieniądzem w ramach różnych systemów tego instrumentu oraz bezpieczeństwa transakcji dokonywanych z użyciem e-pieniądza, gwarantowane m.in. poprzez odpowiednie regulacje prawne, jak i stabilność instytucji wydających jednostki pieniądza elektronicznego, co także nie mieści się w tematyce spełniania świadczeń pieniężnych.

Z powyższych względów bardziej adekwatnym – w mojej ocenie – byłby tytuł zakreślony szerzej, np. „Zapłata dokonywana pieniądzem elektronicznym – prawne problemy”, a nawet „Pieniądz elektroniczny – prawne problemy.”

Układ monografii i kolejność przedstawianych przez Autora zagadnień może budzić zastrzeżenia o tyle, iż wydaje się, że omówienie zagadnień związanych z miejscem i momentem spełnienia świadczenia pieniężnego powinno się znaleźć w rozdziale trzecim, dotyczącym spełnienia świadczenia pieniężnego pieniądzem elektronicznym, a nie w piątym po zagadnieniach związanych z penalizacją określonych czynów dotyczących elektronicznych pieniędzy. Można też dyskutować, czy ostatni rozdział omawianej publikacji nie powinien być raczej jednym z pierwszych, gdyż przedstawia on tło ekonomiczne używania pieniądza elektronicznego, jego funkcje, a także aspekty techniczne, co ułatwia zrozumienie Czytelnikowi istoty i znaczenia pieniądza elektronicznego we współczesnym obrocie gospodarczym.

Na uznanie zasługują rozważania Autora na temat istoty pieniądza i jego rodzajów, zawarte w rozdziale pierwszym omawianej monografii. Wprawdzie są to zagadnienia ogólne z zakresu prawa zobowiązań, ale należy uznać je za niezbędne w tego rodzaju publikacji, a przy tym opisane zostały w sposób precyzyjny, z odwołaniem się do różnorodnych poglądów, wyrażonych w tym zakresie w literaturze polskiej i obcojęzycznej.

Wydaje się, iż bez szkody dla zawartości omawianej publikacji Autor mógł pominąć opisywanie rodzajów świadczeń (rozdział pierwszy, część druga), a bardziej skupić się na analizie świadczenia pieniężnego.

Przy omawianiu istoty e-pieniądza zabrakło – w mojej ocenie – odniesienia się do poglądu, który obok pojęcia sumy pieniężnej i jednostki pieniężnej także w odniesieniu do pieniądza elektronicznego, wyróżnia znak pieniężny. W przypadku pieniądza elektronicznego mamy do czynienia z jednostką pieniężną, ale – z uwagi na jego niematerialny charakter – sporne jest czy można w odniesieniu do pieniądza elektronicznego mówić o znaku pieniężnym⁹. W literaturze dla wyjaśnienia możliwości regulowania zobowiązań pieniądzem elektronicznym różni Autorzy posługują się porównaniem do instytucji przekazu lub przelewu (o których to koncepcjach dr Tomasz Smus wspomina na kartach swojej monografii), jednakże przyznanie pieniądzom elektronicznym mocy umarzenia zobowiązań, choćby w ograniczonym zakresie oraz wyróżnienie w pojęciu e-pieniądza, elektronicznego znaku pieniężnego, jednostki pieniężnej i sumy pieniężnej pozwala uniknąć skomplikowanych i trudnych w praktycznym stosowaniu konstrukcji wzajemnie ze sobą powiązanych stosunków prawnych. Przy takim rozumieniu pieniądza elektronicznego zapłata następuje, podobnie jak w przypadku tradycyjnego pieniądza, poprzez wydanie i przyjęcie elektronicznego znaku pieniężnego, które to czynności sprowadzają się do otrzymania i przyjęcia odpowiednio zmodyfikowanej informacji cyfrowej¹⁰.

W części czwartej rozdziału drugiego Autor stawia interesującą tezę, a mianowicie, że pieniądz elektroniczny zapisany na instrumencie pieniądza elektronicznego wykazuje podobieństwo do znaków legitymacyjnych lub papierów wartościowych. Wprawdzie zastrzega, iż zasada *numerus clausus* papierów wartościowych wyklucza zakwalifikowanie do tej grupy instrumentu pieniądza elektronicznego, ale nie wyklucza przyjęcia przez niego funkcji legitymacyjnej. Uznanie instrumentu pieniądza elektronicznego za znak legitymacyjny uzależnione jest, według Autora, od przyjęcia twierdzenia, że zapis odzwierciedla wiarygodność posiadacza e-pieniądza w stosunku do jego wydawcy. Wylegitymowanie się owym znakiem następuje względem wydawcy poprzez zapisane na nośniku jednostki pieniądza elektronicznego, akceptowane zarówno przez posiadacza instrumentu pieniądza elektronicznego, jak

³ Tekst jednolity: Dz. U. z 2003, Nr 153 poz.1505 z późn. zm.

⁴ W orz. SN z 16 grudnia 2003 r., II CK 335/2002 „Gazeta Prawna” 2003, nr 252, s. 8, przyjęto, że zadatek może być dany na zabezpieczenie samego zawarcia (a nie wykonania) umowy w razie, gdy to zawarcie stanowi przedmiot rokowań. W głosie do tego orzeczenia R. Pabis (Rejent 2005, nr 7-8, s. 144) zwrócił uwagę, że takie porozumienie prowadzących rokowania stron stanowi odrębną umowę w ramach art. 353¹ k.c., a nie jest dodatkowym zastrzeżeniem do umowy sprzedaży, skoro ta nie doszła do skutku.

⁵ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 625.

⁶ W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 210.

⁷ Por. orz. SN z 13 lutego 2002r., IV CKN 672/00 wraz z głosem P. Drapały, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10, s. 122 i nast. oraz orz. SN z 27 stycznia 2000r., II CKN 707/98, w których SN wskazała na możliwość uznania zadatku w znacznej wysokości lub w wysokości zbliżonej do wartości całego świadczenia za zaliczkę, czyli wpłatę na poczet przyszłego świadczenia.

⁸ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek (red.), *op.cit.*, s. 625.

⁹ Tak: J. Barta, R. Markiewicz, *Internet a prawo*, Kraków 1998, s. 88. Odmiennie: W. Srokosz, *Istota prawna pieniądza elektronicznego*, „Prawo Bankowe” nr 12/2002, s. 72 i nast.

¹⁰ W. Srokosz, *op.cit.*, s. 72.

i przedsiębiorcę przyjmującego płatności w tej formie. W takiej sytuacji zwolnienie z zobowiązania następuje po przedstawieniu jednostek pieniądza elektronicznego do wykupu. Teza ta jednak, choć godna rozważenia, kłóci się z poglądem wyrażonym przez Autora w innym miejscu i który, w mojej ocenie, uznać należy za słuszny: chwilą spełnienia świadczenia pieniężnego za pomocą pieniądza elektronicznego jest chwila przyjęcia pieniądza elektronicznego przez akceptanta (wierzyciela), tj. zapisania go na jego instrumencie pieniądza elektronicznego¹¹. Z chwilą przyjęcia pieniądza elektronicznego przez akceptanta następuje bowiem spełnienie świadczenia przez posiadacza instrumentu pieniądza elektronicznego, do którego to świadczenia był on wobec akceptanta zobowiązany. Nie powinno mieć przy tym znaczenia, że pieniądz elektroniczny nie ma bezwzględnej mocy umarzania zobowiązań pieniężnych. Nie powinno mieć także znaczenia – dla oceny chwili spełnienia świadczenia za pomocą pieniądza elektronicznego – że akceptant dokonuje później u agenta rozliczeniowego wymiany e-pieniądza na pieniądz tradycyjny. Potencjalnie istnieje pewne ryzyko, że agent z pewnych powodów odmówi takiej wymiany, jednakże problem ten dotyczy wyłącznie akceptanta. Zabezpieczenie jego interesów powinna zapewniać odpowiednia umowa zawarta z agentem rozliczeniowym. Akceptant powinien dążyć do tego, aby zobowiązanie agenta rozliczeniowego do wykupu pieniądza elektronicznego i zapłaty akceptantowi było zobowiązaniem o charakterze bezwarunkowym¹².

W rozdziale trzecim zbędne wydaje się omówienie zasady nominalizmu, waloryzacji i walutowości, zwłaszcza, że ta ostatnia nie obowiązuje w polskim prawie od czasu wejścia w życie ustawy z 23 października 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz ustawy – Prawo dewizowe¹³, tj. do 23 stycznia 2009 r. Nadto zaś Autor, opisując owe zasady, nie odnosi się w żaden sposób do pieniądza elektronicznego.

W mojej ocenie w rozdziale trzecim, kluczowym dla całej monografii, zabrakło analizy cywilistycznych aspektów dokonania zapłaty pieniądzem elektronicznym, takich jak swoboda wyboru spełnienia świadczenia e-pieniądzem oraz dopuszczalność zapłaty tym instrumentem płatniczym w celu doprowadzenia do wygaśnięcia zobowiązania. Kontrowersyjne wydaje mi się także stwierdzenie dotyczące powyższych kwestii, a zawarte w Zakończeniu omawianej publikacji, zgodnie z którym „nieprzyznanie elektronicznym znakom pieniężnym funkcji prawnego środka płatniczego, nie pozwala na skuteczną realizację świadczenia pieniężnego na terytorium Polski dlatego, że zawsze może zostać prawnie skutecznie odmówione przejęcie zapłaty jednostkami pieniądza elektronicznego.”

Podkreślenia wymaga, iż na gruncie prawa zobowiązań tzw. pieniądz bankowy (bezgotówkowy) oraz pieniądz elektroniczny zrównany jest z pieniądzem gotówkowym¹⁴. Wobec tego spełnienie świadczenia pieniężnego może nastąpić w postaci bezgotówkowej, w tym także pieniądzem elektronicznym. Zapłata taka stanowi co do zasady wykonanie zobowiązania, nie jest zaś świadczeniem w miejsce wykonania (art. 453 k.c.)¹⁵. W mojej ocenie pieniądz elektroniczny, jako nośnik określonej wartości, ma moc umarzania zobowiązań pieniężnych, zarówno ze względu na szczegółowe uregulowanie tej instytucji w ustawie – Prawo bankowe oraz ustawie o elektronicznych instrumentach płatniczych, jak i – przede wszystkim – ze względu na charakter prawny świadczenia pieniężnego¹⁶. Przekazanie wierzycielowi odpowiednio zmodyfikowanej informacji cyfrowej, jaką jest pieniądz elektroniczny, stanowi jednocześnie przekazanie mu określonej abstrakcyjnej wartości pieniężnej wyrażonej w jednostkach pieniężnych, a tym samym powoduje umorzenia zobowiązania pieniężnego poprzez zapłatę. Spełnienie świadczenia pieniężnego nie wymaga przecież użycia znaków pieniężnych¹⁷.

Jednocześnie w pełni zgadzam się z tezą postawioną przez Autora, iż pieniądz elektroniczny jest środkiem płatniczym o ograniczonej funkcji. Ograniczenie to wynika nie tylko wprost z art. 32 ustawy o NBP stanowiącej, iż wyłącznie znaki pieniężne emitowane przez Narodowy Bank Polski są prawnym środkiem płatniczym na terenie Polski¹⁸, ale i z faktu, iż umorzenie długu pieniężnego przez przekazanie odpowiedniej liczby znaków pieniężnych (w postaci jednostek pieniądza elektronicznego) jest możliwe tylko wówczas, gdy wierzyciel wyraził zgodę na jego przyjęcie, tytułem zaspokojenia swojego roszczenia.

Oczywistym jest, że przedsiębiorca nie ma obowiązku przyjmowania pieniądza elektronicznego, jeśli nie wyraził na to zgody. Zauważyć jednak należy, iż na zasadach ogólnych (art. 65 k.c.) udzielenia takiej zgody można domniemywać z oświadczeń przedsiębiorcy innych niż te, które zostały zawarte w umowie stron, np. z informacji zamieszczonych przez niego w regulaminie lub w postaci informacji na stronie internetowej lub w stopce poczty elektronicznej kierowanej do drugiej strony. W świetle regulacji art. 11 ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych nie powinno być wątpliwości, czy u danego przedsiębiorcy można dokonać zapłaty pieniądzem elektronicznym, gdyż zgodnie z tym przepisem akceptant oznacza miejsce, w którym prowadzi działalność, w sposób umożliwiający jednoznaczne określenie, przy użyciu jakich elektronicznych instrumentów płatniczych można dokonywać u niego operacji.

Oceniając dopuszczalność spełnienia świadczenia pieniądzem elektronicznym należy się odwołać także do mocy zwyczaju, gdyż upowszechnienie praktyki przyjmowania zapłaty w pieniądzu elektronicznym może spowodować, iż brak wyraźnego sprzeciwu internetowego przedsiębiorcy będzie wystarczająco dla uznania dopuszczalności dokonania przez posiadacza w ten sposób zapłaty¹⁹.

¹¹ Tak też: M. Świerczyński, *Wykonanie zobowiązania pieniężnego przez zapłatę pieniądzem elektronicznym*, [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Handel elektroniczny – prawne problemy*, Kraków 2005, s. 306. Według innych poglądów może być to także chwila dokonania stosownych zapisów przez agenta rozliczeniowego, bądź wypłacenia przez agenta pieniądza gotówkowego lub bezgotówkowego na podstawie przedstawionego żądania akceptanta (przedstawienia do wykupu p.e.)

¹² *Ibidem*, s. 307.

¹³ Dz. U. Nr 228, poz. 1506.

¹⁴ Zob. art. 4 pkt 5 Prawa bankowego oraz art. 55-64 ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych.

¹⁵ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek (red.), *op.cit.*, s. 520.

¹⁶ M. Świerczyński, *Wykonanie zobowiązania pieniężnego...*, [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Handel elektroniczny...*, s. 312.

¹⁷ Z. Radwański, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 1997, s. 56.

¹⁸ Zgodnie z art. 227 ust. 1 Konstytucji RP i art. 4 ustawy o NBP wyłączne prawo emisji znaków pieniężnych przysługuje Narodowemu Bankowi Polskiemu.

¹⁹ M. Świerczyński, *Wykonanie zobowiązania pieniężnego...*, [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Handel elektroniczny...*, s. 305.

Ponadto, jeśli do zawarcia umowy dochodzi poprzez przyjęcie oferty przedsiębiorcy, a nie zawiera ona informacji o możliwości dokonywania zapłaty pieniądzem elektronicznym, jednakże możliwość ta wynika z informacji umieszczonych na stronie WWW tego przedsiębiorcy, to należy przyjąć, iż treść oferty modyfikowana jest przez informacje zamieszczone na witrynie internetowej. Nie budzi wątpliwości sytuacja, w której przedsiębiorca przyjmując ofertę jednocześnie oświadcza, że przyjmuje płatność pieniądzem elektronicznym lub, gdy posiadacz instrumentu pieniądza elektronicznego składa (lub przyjmuje) ofertę wypełniając odpowiedni formularz udostępniany online, zaznaczając w nim jako sposób płatności pieniądź elektroniczny.

Podzielam pogląd Autora w zakresie ustalania czasu i miejsca spełnienia świadczenia pieniądzem elektronicznym. Dokonanie zapłaty pieniądzem elektronicznym powinno nastąpić w miejscu zamieszkania lub siedzibie akceptanta, o ile inaczej nie stanowi umowa, ustawa lub właściwość zobowiązania. W wypadku pieniądza sieciowego miejscem spełnienia świadczenia będzie miejsce, w którym akceptant otrzymuje pieniądź elektroniczny (zwykle będzie to jego siedziba lub miejsce zamieszkania), a nie miejsce, gdzie przekazuje go agentowi rozliczeniowemu do rozliczenia. Podobnie w wypadku zapłaty pieniądzem elektronicznym, zapisanym na karcie przedpłaconej, miejscem spełnienia świadczenia powinna być, co do zasady, siedziba akceptanta lub jego miejsce zamieszkania²⁰. Podzielić należy także pogląd, iż o miejscu spełnienia świadczenia pieniężnego uiszczanego za pomocą pieniądza elektronicznego, w odróżnieniu od zapłaty przelewem bankowym, nie rozstrzyga miejsce rachunku bankowego posiadacza z tego względu, że zapłata pieniądzem elektronicznym nie ma związku z rachunkiem bankowym. Z kolei za moment spełnienia świadczenia pieniężnego pieniądzem elektronicznym należy uznać chwilę zapisania elektronicznej informacji o wartości e-piędąza na instrumencie odbiorczym akceptanta.

Autor omawianej publikacji pominął, niestety, kwestie związane z terminem spełnienia świadczenia pieniężnego dokonywanego pieniądzem elektronicznym, a i na tym tle rysują się interesujące zagadnienia, o których warto wspomnieć. W wielu transakcjach elektronicznych termin spełnienia świadczenia nie jest określony, co oznacza, że można o nim wnioskować z właściwości zobowiązania (np. już w kilka minut po dokonaniu płatności za pomocą systemu płatności internetowych możliwe jest „ściągnięcie” pliku lub programu dostępnego na stronie internetowej sprzedającego) albo traktować takie zobowiązanie jako bezterminowe i domagać się spełnienia świadczenia poprzez wezwanie dłużnika wykonania zobowiązania. W tym drugim wypadku spełnienie świadczenia winno nastąpić niezwłocznie po wezwaniu dłużnika przez wierzyciela do jego spełnienia (art. 455 k.c.). Podkreślenia wymaga, że o ile w warunkach tradycyjnego obrotu handlowego nie można utożsamiać pojęć „niezwłocznie” i „natychmiastowo”, to w obrocie elektronicznym w szczególności w stosunkach profesjonalnych typu direct e-commerce, spełnienie świadczenia może nastąpić faktycznie natychmiast - nawet w kilka sekund.

W kodeksie cywilnym brakuje adekwatnej dla obrotu bezgotówkowego regulacji dotyczącej spełniania świadczeń pieniężnych w zobowiązaniach wzajemnych. Umówienie się stron, co do zastosowania jednej z form rozliczenia bezgotówkowego przekreśla z istoty swej możliwość równoczesnego spełnienia wzajemnych świadczeń. Niektórzy Autorzy przyjmują, iż w wypadku, gdy jedno ze świadczeń wzajemnych ma być spełnione w formie bezgotówkowej, świadczenie niepieniężne powinno być spełnione w pierwszej kolejności, a natychmiast po nim winno być spełnione świadczenie pieniężne. W takim wypadku dłużnik, zobowiązany do zapłaty winien być przygotowany na to, że otrzymując świadczenie niepieniężne drugiej strony, sam też winien świadczyć²¹. Wydaje się, iż pogląd powyższy nie znajduje odzwierciedlenia w praktyce e-commerce. Nie może dotyczyć on także płatności pieniądzem elektronicznym, gdyż płatność tego rodzaju zbliżona jest funkcjonalnie do zapłaty gotówką²², zatem tu świadczenia powinny być spełnione równocześnie. Poza tym po otrzymaniu pieniądza elektronicznego od posiadacza akceptant nie może skorzystać z uprawnienia z art. 490 k.c., gdyż uzyskanie w prawidłowy sposób pieniądza elektronicznego - odmiennie niż w wypadku zapłaty kartą płatniczą - gwarantuje możliwość rozliczenia przez akceptanta z agentem rozliczeniowym i uzyskania w zamian za e-piędąź odpowiedniej kwoty gotówki.

Podsumowując stwierdzić należy, iż recenzowana monografia stanowi interesujące i kompleksowe omówienie zagadnień związanych z wydawaniem i posługiwaniem się pieniądzem elektronicznym. Jej wielką zaletą jest interdyscyplinarność, którą rozumiem jako omówienie przez Autora szerokiego spektrum zagadnień związanych nie tylko z prawem cywilnym – prawem zobowiązań, ale i prawem publicznym, w tym finansowym, karnym, a także ekonomicznych i technicznych aspektów dokonywania płatności pieniądzem elektronicznym. Trafnym rozwiązaniem jest również zamieszczenie w przedmiotowej publikacji wykazu orzeczeń oraz indeksu rzeczowego, ułatwiającego Czytelnikowi odszukanie interesujących go kwestii.

²⁰ Tak też: *ibidem*, s. 335.

²¹ Zob. K. Zagrobelny, [w:] E. Gniewek (red.), *op.cit.*, s. 834.

²² M. Świerczyński, *Wykonanie zobowiązania pieniężnego...*, [w:] J. Barta, R. Markiewicz (red.), *Handel elektroniczny...*, s. 334.